

ZNALOSTNÍ EKONOMIKA A GLOBALIZACE

KNOWLEDGE ECONOMY AND GLOBALISATION

Vladimír Jeníček

Anotace:

Význam informací v současném globalizovaném světě. Historicky významné jsou vždy kvalitativní technologické změny, které podstatně ovlivňují světovou ekonomiku. Charakterizovány jsou změny výrobních faktorů: práce, kapitál, půda, informace. Právě informace a znalosti lze považovat za jediný smysluplný kapitál dneška, neboť jsou hlavním zdrojem bohatství.

Klíčová slova:

informace, znalosti, globalizace, práce, kapitál, půda

Summary:

Significance of information in the contemporary globalised world. Quantitative technological changes, which substantially influence the world economy have always been very significant in the history. In the world are mentioned the changes of factory of production as labour, capital, soil, information. Information are the most important capital of our day, because they are the main source of wealth.

Key words:

information, knowledge, globalisation, labour, capital, soil

ÚVOD

Původně poměrně přísně hierarchicky členěný byl systém světového hospodářství, složený z ekonomických jednotek a jejich vzájemných vazeb. Jednotlivé jednotky procházejí v čase vlastním vývojem a mění se jejich význam. Klíčová je struktura a množství jejich vztahů, které procházejí rychlejším a dynamičtějším kontinuálním vývojem. V určitých periodách dochází také k hlubším, časově ohraničeným změnám, které mění charakter systému jako celku.

Podle některých autorů se svět právě nyní nachází na prahu další vývojové vlny, která bude zřejmě ve znamení informačně znalostní společnosti. S vývojovými vlnami světového hospodářství jsou také spojena ekonomická centra, která vždy v té které době určovala směr vývoje ekonomiky a byla hlavním nositelem probíhajících změn.

S poslední výše zmíněnou vývojovou vlnou také souvisí samotná globalizace, která mění světový hospodářský systém z původně orientované hierarchické struktury na jiný, kvalitativně odlišný typ jakéhosi vícerozměrně provázaného komplexu. Horizontální vazby původně mezi sebou nesouvisějících článků v některých případech svým významem a ekonomickou vahou přerůstají původní hierarchické řetězce a stávají se určující charakteristikou současné světové ekonomiky. Typickým příkladem takových vazeb jsou transnacionální společnosti, které svými výkony předčí i středně velké státy.

Zrychlující se vývoj zejména v posledních letech tyto rozdíly dále exponoval, do hry se začaly dostávat propady v efektivitě v jižních, tradičně zemědělsky a později výrobně orientovaných teritoriích, návazně problémy se zaměstnaností a sociální tlaky.

CÍL

V celosvětovém měřítku lze tyto tendence také vysledovat, i když geografické členění na „jih“ a „sever“ je již spíše symbolické. Obecně se dá říci, že současná ekonomická centra (zjednodušeně Evropa, Severní Amerika a východní Asie) jsou „globálním severem“, teritorii s vysokou průměrnou hladinou přidané hodnoty, jsou vývozci kapitálu a nositeli a tvůrci většího množství globalizačních procesů. Z globalizace by měla tato teritoria teoreticky převážně těžit, protože jejich ekonomiky i pracovní síla jsou nastaveny a relativně dobře připraveny na adaptaci množství změn, kterých jsou v mnoha případech původci.

Naproti tomu „globální jih“ by se dal vymezit jako bývalé kolonie, zejména většina Afriky. Některé oblasti či přímo státy mají v tomto ohledu samozřejmě speciální postavení (Čína, Indie, Rusko), protože jejich absolutní potenciál je obrovský; např. v případě Číny nelze zanedbat ani růstový potenciál, ani fakt, že v minulosti náležela ke světovým ekonomickým i kulturním centrům.

V jednotlivých složkách světového hospodářství lze vysledovat změny, jejichž hlavní trend probíhá už několik desetiletí a jež jsou v posledním období nebývale akcelerovány a potencovány zejména technologickým vývojem a společenskými změnami.

METODY

Firma

Jednou z nejdůležitějších složek hospodářství vždy byla a ještě zřejmě nějakou dobu bude firma. Firma jako ucelený soubor vztahů mezi subjekty nižší úrovně, jako proces přetvářející vstupy i jako prvek v tržním systému při pohledu z úrovně vyšší. Firmy začaly vznikat už v prvotních dobách vývoje hospodářství, z důvodu rostoucí specializace činností a snahy o zefektivnění.

Jako náklady transakcí byly v tomto smyslu vnímány veškeré překážky, které striktně tržní uspořádání klade před v něm fungující subjekty. Jsou to časové disproporce spojené s hledáním tržního partnera, náklady špatných rozhodnutí, které v procesu výběru spolupracujícího subjektu musí nutně nastat, celkově je pak systém neefektivní z důvodu nákladů na odchod firem z trhu a na jejich příchod, všechny firmy jsou vysilovány konkurenčním bojem. Je zřejmé, že teorie reagovala na rozpor mezi reálným světem a vzdáleným modelem teorie dokonalé konkurence, protože při splnění všech předpokladů dokonalé konkurence a jejich vztažení na nižší úroveň, než jsou firmy, by žádné firmy vznikat nemusely. Všechny subjekty, které později firmu tvoří, by byly dokonale informovány, jejich komunikace by probíhala bez překážek a ke spojování do firem a vzdávání se tak části svých svobod by je v podstatě nic nenutilo. Tyto předpoklady neoklasické teorie firmy však nejsou v reálném světě dostatečně dobře realizovatelné. Největšími překážkami je pak zejména:

- *neracionální chování*, které pramení především z nemožnosti získat dokonalé, včasné a přesné informace a také z různé motivační základy tržních subjektů
- *oportunní chování*, které zamezuje maximální efektivitě trhu jako celku, protože působící subjekty sledují primárně parciální zájmy

Transnacionální společnosti

Integrace probíhá na vertikální (spojování logicky návazných distribučních řetězců) i na horizontální (vznik velkých společností na jediné úrovni dodavatelsko-odběratelských vztahů) úrovni a v některých případech přesahuje jak hranice národních států, tak i kontinentů. V 80. letech se začíná poprvé hovořit o přeměně internacionálních firem, které prostě fungovaly v několika státech formou afilací nebo poboček, na firmy nadnárodní. Nádnárodní společnost (TNC) se chová ve všech ekonomických teritoriích kde působí, jako jeden subjekt a alokuje zdroje pro maximální efektivitu jejich využití bez ohledu takřkajíc na

cokoliv (zde myšlenky různé geografické, kulturní a jiné bariéry). V takovém měřítku se firmě daří internalizovat většinu původně externích, a tudíž neřiditelných procesů a být efektivnější. Velmi podstatným atributem změny firem jako ekonomických subjektů je také jejich čím dál nezřetelnější vlastnictví. Korporace takového rozsahu již těžko mohou být vlastněny jednotlivci a odstup personifikovaných vlastníků od problematiky řízení firmy je tak velký, že dochází k rozpouštění jeho vlivu přenášení pravomocí do struktur firmy.

Vznik TNC ale není jedinou aplikací v současnosti probíhajících změn na poli tržních subjektů. S rostoucím vlivem informačních technologií v podnikání dojde zřejmě k jakési bipolarizaci v oblasti firem, kde na jedné straně budou stát právě firmy globálního rozsahu, které svým vlivem zasahují do značné šířky. Na straně druhé pak jakási forma malých, vysoce specializovaných firem, které budou fungovat s minimálními náklady v prostředí globální informační sítě. To, že tyto malé firmy nebudou mít téměř žádné vnější fyzické projevy (místnosti, sklady apod.), jim dá výhodu enormní pružnosti při reakci na přání zákazníků a na vývoj trhu, sníží to náklady při jejich vzniku i při případné likvidaci.

Ani dnes fungující řídicí struktury zřejmě nezůstanou tváří v tvář technologickým inovacím beze změny. Předpokládat se dá zploštění pyramidových řídicích struktur, snížení počtu řídicích mezistupňů a vysoká úroveň automatizace řízení pracovních procesů.

Trh

V posledních letech také dochází ke značným změnám ve vývoji trhů, a to jak v kvalitativních, tak i v kvantitativních hlediscích. Ve strukturním pohledu na trh jako na množinu subjektů se vzájemnými vazbami vidíme kromě výše popsané změny těchto prvků také zásadní změny vztahů. Při rozsahu a objemu výroby velkých TNC není možné dostatečně dobře teritoriálně ani z hlediska produktu vymezit oblasti jejich působení a na všech úrovních hierarchie dochází ke vzájemnému ovlivňování.

Míra kompetitivního náboje těchto kontaktů se s touto úrovní rapidně mění. Zatímco na vrcholové úrovni se stále jedná o nesmiřitelný boj, nižší složky, které reálně vytvářejí tržní hodnoty, jsou vystaveny denní realitě v podobě mnoha typů spolupráce s původně konkurenčním subjektem, kde v jednom obchodním případě se skutečně jedná o soupeřící firmy v tendru, ale v několika dalších případech jde o různé typy vzájemných subdodávek a v neposlední řadě také o přímou spolupráci. V souvislosti s takovou transformací konkurenčních vztahů, než je prostá konkurence, ale není v pravém slova smyslu kooperací, protože se stále jedná o soupeřící subjekty.

Jednou z určujících změn trhů současnosti je tzv. „turbulence“, což by se dalo popsat jako stav, kdy množství a rychlost změn v systému jej samotný mění z dynamické struktury na chaotickou. Z trendů nejde ani přibližně aproximovat a o přesnějších předpovědích nemůže být ani řeči. „Turbulentní doba“ je jedním z velmi používaných termínů dneška, který má právě tuto skutečnost zohlednit. Rychlost vývoje a tržních změn se zatím ani zdaleka nezmenšuje, speciálně v oblasti informačních technologií je další nárůst rychlosti velmi zřetelný.

Produkty

Stejně jako se mění v současném světě tržních vztahů téměř vše, tak se také mění vyráběný a prodávaný produkt. Trendem je samozřejmě produkty co nejvíce unifikovat v nákladných klíčových vlastnostech a posléze maximálně přizpůsobit v kosmetických úpravách, které stojí relativně méně. Tomuto trendu napomáhají některé mimoekonomické trendy, např. vysledovatelné trendy globální kultury apod., které umožňují unifikaci nákupních a spotřebních zvyklostí.

Dalším zřejmým trendem je fakt, že hmotný produkt má daleko kratší životnost, protože díky masivnímu rozvoji technologií téměř ve všech oborech rychleji morálně

zastarává. Tato vlastnost je v produktu zohledňována, výrobky se již projektují s životností omezenou na nezbytné minimum. Spotřebitelé (bez ohledu na to, jestli jednotlivci či firmy) pak nemají šanci setrvat u vyhovujícího produktu, i když se jejich požadavky na funkčnost nemění.

Celosvětovým trendem je vzrůstající podíl služeb na celkovém generovaném produktu, což s sebou nese některé zajímavé aspekty. Služby, v mnoha případech se jedná o služby spojené s informacemi, tedy služby, které nevyžadují fyzickou přítomnost uživatele, jsou poměrně snadno distribuovatelné, také jejich dostupnost s využitím moderních telekomunikací činí jejich používání velmi pohodlné. Na druhou stranu jsou služby neskladovatelné, produkt se nedá vyrábět „do zásoby“, poptávka po nich vyžaduje okamžitou reakci. Zpětně se promítá narůstající nárok na „výrobce“ služby v oblasti pružnosti reakce na poptávku a na změny preferencí zákazníků.

DISKUSE

Globalizace rovněž provází změny výrobních faktorů:

Práce

Práce nebo také lépe řečeno transformace pracovní síly vychází primárně z požadavků, které jsou kladeny na firmy a jejich produkty. Ideální pracovník dneska je tudíž levný, přizpůsobivý, mobilní, učenlivý a znalý. Již z výčtu těchto vlastností vyplývá, že ne každý splňuje kritéria dneška. Problém vyvstává s hledáním pracovních příležitostí pro jinak disponované jedince, kteří práci hledají čím dál obtížněji. Z hlediska požadavků na znalosti pracovníků je zřejmá tendence k vysoké specializaci, protože informací o každém oboru činnosti je obrovské množství a zvládnout perfektně i jednu vymezenou specifickou část problematiky je velmi náročné. Specializace ale na druhé straně vytváří problémy při požadavku komplexního pohledu na řešení daného problému a zvyšuje nároky na dodateční získávání znalostí, protože na čím užší okruh se zaměříme, tím výrazněji se projeví například změna vnějších podmínek.

Celoživotní vzdělávání s stává neoddiskutovatelnou součástí vzdělávacích politik všech vyspělých států a je chápáno také jako nutnost od útlého věku v lidech podporovat vědomí, že nabyté znalosti nejsou definitivní, že při změně podmínek zastarávají a pokračování vzdělávacího procesu je naprosto přirozenou součástí vývoje osobnosti.

Půda

Půda je nejméně mobilním a přizpůsobitelným faktorem. Na půdu lze nahlížet jako na množinu přírodních zdrojů obecně, protože jsou u nich vysledovatelné poměrně specifické charakteristiky. Přírodní zdroje jsou pevně geograficky spjaty s místem svého výskytu a státu, který dané teritorium ovládá, poskytují jakousi konkurenční výhodu před ostatními. Přírodní zdroje a potažmo půda nejsou dobře manipulovatelné, obchodovat se s nimi dá jen částečně a s omezeními. Vybavenost přírodními zdroji je stále také poměrně sledovaným ukazatelem strategického významu, který do značné míry určuje sílu té které ekonomiky..

Jedním z charakteristických rysů přírodních zdrojů je jejich kvantitativní omezenost a ve většině případů technologicky nemožná nahraditelnost. Klíčovými přírodními zdroji jsou v současnosti fosilní paliva, převážně ropa a zemní plyn, jejichž zásoby se stále zmenšují. I přes objevy nových a lepších těžebních metod, které dávají v krátkodobém horizontu zdání téměř neomezených světových zásob, je v dlouhodobém pohledu patrné, že jednou přece jen budou vyčerpány.

Kapitál

Jedním z určujících rysů současného světového hospodářství je zejména časová a prostorová transformace kapitálů (jako nejvýznamnějšího výrobního faktoru dneška). Díky provázanosti operací v jednotlivých finančních centrech se z hlediska času snižuje náročnost, byť i třeba rozsahem enormních kapitálových přesunů, a kapitál se stává v čase téměř absolutně mobilní, což dává vlastníkům možnost reagovat bez signifikantního prodlení na změny na světových trzích. Mobilitu kapitálu kromě rozvoje technologií umožnily také finanční deriváty, které jsou později financovány, a tak zrychlují finanční obchody obecně. V prostorovém či teritoriálním hledisku se kapitál přesouvá tam, kde je větší efektivita využití ostatních, méně mobilních (nebo prakticky nepřemístitelných) výrobních faktorů, tedy v současném pojetí zejména práce. Většina výroby se proto přesouvá do oblastí s levnou pracovní silou, zejména do Asie, která se stává příjemcem kapitálu a poskytovatelem práce a ostatních výrobních faktorů.

V současnosti selhává původní teritoriální členění kapitálu a nelze nadále hovořit o příslušnosti kapitálu, a tím ani o vlastnictví velkých firem k „mateřským“ státům, protože kapitál, podle kterého byla původně příslušnost vymezena, je extrémně mobilní a v mnoha případech teritoriálně zcela mimo území států původních vlastníků. Ač mají některé firmy přímo ve svém názvu státní příslušnost (British Airways, Český Telecom), jejich spojitost s jakoukoliv národní ekonomikou je spíše symbolická.

ZÁVĚR

V současnosti se k původním tradičním výrobním faktorům přidává ještě jeden, a tím jsou právě informace. Jde o poměrně nový fenomén, který jistě v budoucnosti způsobí změny v ekonomických teoriích. Informace jsou totiž velmi specifické svou podstatou jako absolutně nehmotné zboží, které nabývá fyzické podoby pouze pomocí svých nosičů (médii přechovávající informace), popř. se zhmotňuje ve výkonech lidí, kteří informace disponují (v jejich znalostech).

Z obecné teorie informace vyplývá, že je důležité rozlišovat v terminologii data, informace a znalosti. Data jsou jakési popisy okolí, prosté nashromáždění údajů. Informace jsou taková data, která snižují míru neurčitosti příjemce. Jsou tudíž subjektivně posuzována, některá data mohou být pro někoho informací a pro někoho nikoliv. Znalosti jsou nejvyšší formou informace, vznikají derivací předem přijatých informací, jsou výsledkem aktivní duševní činnosti.

Důležitost informací v dnešním světě neustále roste a někteří autoři (např. Druckner) považují znalosti a informace za jediný smysluplný kapitál dneška, protože ony zejména se staly hlavním producentem bohatství.

Literatura

- Druckner, P.F.: *Postkapitalistická společnost*. Praha: Management Press, 1993.
Jeníček, V.: *Globalizace světového hospodářství*. Praha: H.C.Beck, 2003.
Kofmann, E.: *Globalisation: Tudory and Practice*. London: Pinter, 1996.
Minc, A.: *Le Nouveau Moyen Age*. Paris: Gallimard, 1993.

Kontaktní adresa a informace

Doc.Ing.Vladimír Jeníček, DrSc.; ČZU ITS, Kamýcká, Praha 6 - Suchdol, 165 21, budova rektorátu, č.dveří 203, tel.:+4202244382502, e-mail: jenicsek@itsz.czu.cz